

آموزش عالی و سرمایه اجتماعی

ابراهیم صالحی عمران*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۱/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۵/۲۸

چکیده

یکی از سیاست‌های مهم اجتماعی و فرهنگی در بیشتر کشورها می‌تواند ساخت و تولید سرمایه اجتماعی از طریق آموزش منابع انسانی باشد. سیستم‌های آموزش عالی می‌توانند با بهره‌گیری از مفروضات سرمایه اجتماعی و فراهم‌آوری فرصت‌های آموزشی برای همه گروه‌های اجتماعی زمینه مناسبی را برای رشد فرهنگی و اجتماعی و اخلاقی آنان در حوزه‌های مختلف عمومی فراهم آورند. بی‌تردید، اگر این سیاست اجتماعی در برنامه‌ریزی درسی آموزش عالی در نظر گرفته شود، آثار و نتایج اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فراوانی را به همراه خواهد داشت. لذا، در این مقاله، سعی شده است تا میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی و ابعاد آن بررسی شود. روش این تحقیق، توصیفی از نوع پیمایشی است و نمونه پژوهش نیز از بین دانشجویان دانشگاه‌های شمال کشور (مازندران، گیلان و گلستان) انتخاب شده است. نتیجه این تحقیق نشان می‌دهد که میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی بالا نبوده و افزون بر این، تحصیل در آموزش عالی هم تأثیر در خور توجهی در افزایش سرمایه اجتماعی نداشته است.

کلیدواژه: آموزش عالی، سرمایه اجتماعی، آموزش منابع انسانی، اعتماد.

مقدمه

اکنون در بسیاری از رشته‌های علمی و، همچنین، در سطح سیاست‌گذاری‌های محلی تا ملی و در برخی از سازمان‌های بین‌المللی، مانند بانک جهانی، از مفهوم سرمایه اجتماعی بسیار یاد می‌شود. بانک جهانی در سیستم حسابداری ثروت کشورها، چهار شاخص تعیین کرده است که عبارت‌اند از: سرمایه طبیعی، دارایی‌های تولید شده، منابع انسانی و سرانجام، سرمایه اجتماعی. استفاده از اصطلاح سرمایه اجتماعی سبب شده تا روشنفکران، مدیران اجرایی و فعالان عرصه‌های مختلف به بحث در مورد یک موضوع مشترک بپردازند. به این ترتیب، گفتمان سودمندی ایجاد کنند که مفاهیم تئوریک را به تجربه زندگی روزمره پیوند می‌دهد. از سوی دیگر، این مفهوم به ما اجازه می‌دهد تا تعادل مناسبی بین بازارهای جهانی، دولت‌های ملی و اجتماعات محلی برقرار سازیم. به عبارت دیگر، برای فهم و پیش‌بینی هنجارها و روابط اجتماعی موجود در ساختارهای اجتماعی جوامع، مفهوم سرمایه اجتماعی به دیدگاه نظری سودمندی تبدیل شده و مقبولیت بسیاری یافته است. همین الگوی مناسبات اجتماعی است که مردم را قادر می‌سازد تا برای نیل به اهداف مطلوب، کنش‌های خود را هماهنگ سازند (پوتنام، ۱۹۹۵). وجود واژه «اجتماعی» در مفهوم سرمایه اجتماعی تأکید بر این دارد که این منابع، دارایی شخصی و فردی نیستند. این منابع در شبکه روابط قرار دارند. سرمایه انسانی عبارت‌است از آنچه که شما می‌دانید (مجموع شناخت‌ها، مهارت‌ها و تجربیات)، ولی سرمایه اجتماعی بستگی دارد به این‌که شما چه کسانی را می‌شناسید و با آن‌ها در ارتباط هستید (حجم این ارتباطات، کیفیت آن و تنوع شبکه‌های ارتباطی فرد). واژه «سرمایه» نیز تأکید بر این دارد که سرمایه اجتماعی مثل سرمایه انسانی یا مالی مولد است. این

سرمایه شما را قادر می‌سازد تا ارزشی به وجود آورید، کاری انجام دهید، به هدفی نایل شوید، مأموریتی را در زندگی انجام دهید و نقشی در جهان ایفا کنید. لذا هیچ فردی نمی‌تواند بدون سرمایه اجتماعی، به موفقیت نایل شود.

از سوی دیگر، آموزش عالی را یکی از عناصر کلیدی فرآیندهای فرهنگی، سیاسی و اقتصادی هر کشوری دانسته‌اند. طی دو دهه‌ی گذشته، کشورهای زیادی، از جمله ایران، به نحوی دست به تجربه‌ی گسترش آموزش عالی زده‌اند. بدون شک این رشد و گسترش با ورود گروه‌های مختلف سنی و طبقات اجتماعی در درون سیستم‌های آموزش عالی همراه بوده که از این پدیده به نام " آموزش عالی انبوه"^۱ نام برده می‌شود (اسکات^۲، ۱۹۹۴) که غالباً بر محور و زیربنای نظریه اقتصادی سرمایه انسانی^۳ همراه بوده است (اسکالت^۴، ۱۹۸۱)؛ اما تحولات جدید اجتماعی طلب می‌کند تا مفاهیم نظری دیگری، از جمله نظریه سرمایه اجتماعی^۵ که پایه توجه به مفهوم اعتماد اجتماعی و اخلاق در آموزش عالی هم تلقی می‌شود، به‌نوعی، مورد توجه قرار گیرد. درباره اهمیت موضوع همین بس که شواهد اخیر نشان می‌دهد که جامعه، همراه با گسترش آموزش عالی، با فرسایش سرمایه اجتماعی در ابعاد خرد و کلان آن روبرو بوده است. فضایل سنتی اخلاق مثل اطاعت، وفاداری نمی‌تواند بهبود و نوآوری را به همراه آورد. سرمایه انسانی، به‌عنوان یک منبع برای عملکرد سازمانی کافی نخواهد بود. آن باید به‌وسیله سرمایه اجتماعی‌ای که بر پایه مسئولیت - یکپارچگی، اعتماد، احترام به موجود انسانی و آگاهی‌های محیطی بنا شده است، حمایت شود (OECD 2001). این تحقیق

1. mass higher education
2. Scott
3. human capital
4. Schults
5. social capital

بتوانند با افزایش اعتماد اجتماعی و ایجاد شبکه‌های ارتباطی، اخلاق را در جامعه افزایش دهند. در غیر این صورت، کشورهای در حال توسعه نخواهند توانست تمامی ابعاد توسعه را در کشور تحقق ببخشند.

مبانی نظری

انواع سرمایه‌ها

اصطلاح «سرمایه» اغلب درباره موضوعات اقتصادی مورداستفاده قرار می‌گیرد تا آنچه سبب افزایش سرمایه می‌شود را توصیف کند. برای مثال، شامل:

۱. سرمایه مالی (پولی که برای تولید کالاها سرمایه‌گذاری شود).
 ۲. سرمایه مادی (زمین، ابزارها، ماشین‌آلات و سایر تجهیزات که برای تولید مورداستفاده قرار می‌گیرند).
 ۳. سرمایه محیطی (منابع طبیعی که می‌تواند به‌عنوان مواد خام در تولید استفاده شود).
- به‌تازگی، انواع دیگر سرمایه‌ها معرفی شده‌اند، شامل:
- سرمایه انسانی (تعلیم و تربیت، مهارت و دانش که در افراد ایجاد می‌شود).
 - سرمایه فرهنگی^۲ (انواع ارزش، تاریخ، فرهنگ و روابط و رفتارهایی که گروه خاصی از مردم را با یکدیگر ربط می‌دهد).
 - سرمایه اجتماعی (شبکه‌هایی اجتماعی که کمک می‌کند جامعه وظایف اجتماعی به بهترین شکل عمل کند).

این سه شکل از سرمایه اجتماعی، فرهنگی و انسانی، ضمن داشتن معانی مختلف، شباهت‌هایی هم دارند. یکی از شباهت‌ها به بازگشت فردی و تجمعی سرمایه ارتباط پیدا می‌کند. برخلاف دیگر سرمایه‌ها (مالی و فیزیکی و محیطی) یکی دیگر از شباهت‌ها

درصد است مفروضات این نظریه و کاربرد آن را به‌عنوان یک التزام اجتماعی در تربیت اخلاقی نیروی انسانی در برنامه‌ریزی آموزش عالی، بررسی کند. محقق اعتقاد دارد که حلقه اتصال آموزش عالی و مفهوم سرمایه اجتماعی را باید در بعد اعتماد آن به‌عنوان یکی از مهارت‌های اساسی^۱ قابل‌انتقال در آموزش نیروی انسانی جستجو کرد. همان‌طور که تأکید شده است، عناصر تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی مثل اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها، همگی، در حوزه اخلاق انسانی بسیار تأثیرگذار هستند. سرمایه اجتماعی دارای غیرملموس است که بیشتر از همه در زندگی روزانه مردم مهم تلقی می‌شود. حسن نیت، درستی، همدردی و تعامل اجتماعی بین افراد و خانواده‌هایی که واحدهای اجتماعی را می‌سازند، همه، از نشانه‌های مهم سرمایه اجتماعی تلقی می‌شوند. لذا، این مقاله در پی پاسخگویی به این پرسش اصلی است که سرمایه اجتماعی چیست؟ و آیا توسعه آموزش عالی می‌تواند به توسعه سرمایه اجتماعی و مفاهیم اخلاقی مرتبط با آن کمک کند؟ بنابراین، هدف تحقیق آن است که مهارت‌های اخلاقی مبتنی بر مفروضات و ابعاد نظریه سرمایه اجتماعی را در دانشگاه بررسی کند. مروری بر تحقیقات پیشین نمایانگر آن است که این پدیده در ایران، به‌ندرت، بررسی شده است؛ به‌خصوص توجه مناسبی به رابطه اخلاق و سرمایه اجتماعی نشده است. به‌رحال، توجه به سرمایه اجتماعی در آموزش عالی هم از جهت توجه به مقوله اخلاق در آن اهمیت دارد و هم از این لحاظ که این مفهوم و توانمندی‌های حاصل از آن در اثر فرآیند جهانی شدن در تمام کشورها جایگاهی مهم یافته است. در این خصوص، نکته اصلی در این واقعیت نهفته است که یک نظام آموزشی مناسب باید افراد را آموزش دهد تا

این است که تشخیص بازگشت این سرمایه توسط اقتصاددانان در درازمدت قابل تشخیص است. در حقیقت، آنها منابعی را برای سرمایه‌گذاری آینده به وجود می‌آورند؛ اما از سوی دیگر، ذخیره سرمایه اجتماعی می‌تواند کاهش پیدا کند. به طور مثال، پوتنام (۱۹۹۵) یادآوری می‌کند که کاهش سرمایه اجتماعی، به طور رسمی و غیررسمی، در کاهش فعالیت‌های اجتماعی امریکا خود را نشان داده است. دلایلی که برای این کاهش پیشنهاد شده است به ترکیبی از عوامل - مانند نقش تلویزیون، خانواده‌هایی که در آن‌هم زن و مرد هر دو شاغل هستند، ویژگی‌های شهرنشینی و تمامی تغییراتی که توسط تکنولوژی مدرن ایجاد می‌شود - برمی‌گردد. فقدان سرمایه اجتماعی (غیبت اعتماد و شبکه‌های ارتباطات اجتماعی) می‌تواند تخریب‌گر نیز باشد. به هر حال، بررسی عوامل مؤثر در افزایش و کاهش سرمایه اجتماعی و ارتباط آن با آموزش منابع انسانی جایگاه پراهمیتی در سیاست‌های اجتماعی دولت‌ها و ملت‌ها پیدا کرده است.

سرمایه اجتماعی چیست و چگونه استفاده شده است؟

موجودات انسانی، حیوانات اجتماعی هستند. آنها موجوداتی هستند که در تعامل با انسان‌های دیگر زندگی می‌کنند. اغلب کارهایی که مردم انجام می‌دهند به عنوان گروه‌های اجتماعی خاص است. ما عضوهایی از خانواده کوچک و بزرگ هستیم. در همسایگی‌های محلی به عنوان عضوهایی از جامعه زندگی می‌کنیم. با دوستان و آشنایان ارتباط برقرار می‌کنیم. عضو باشگاه‌های مختلف هستیم. در محل کار با افراد مختلف کار می‌کنیم. به طور خلاصه، سرمایه اجتماعی، منبع اجتماعی است که در روابط بین مردم نهفته است. این ارتباط ریشه در تماس،

ارتباطات، شریک شدن، همکاری و اعتماد، که به طور ذاتی در حال پیشرفت است، معنی پیدا می‌کند (رابینسون^۱، ۱۹۹۷). معانی متفاوت از مفهوم سرمایه اجتماعی، گاه، منجر به ابهاماتی درباره این مفهوم می‌شود. با عبارت‌های مختلفی به این مفهوم اشاره شده است. اصطلاحاتی از قبیل انرژی اجتماعی، روح جامعه، قراردادهای اجتماعی، فضیلت مدنی، شبکه‌های جامعه، وزن اجتماعی، روابط گسترده، زندگی جامعه، منابع اجتماعی، شبکه‌های رسمی و غیررسمی و همبستگی اجتماعی. هر یک از این اصطلاحات معنی و مفهوم خاصی دارد که به زمینه نظری آن برمی‌گردد (هارپر^۲، ۲۰۰۱). پوتنام (۲۰۰۰: ۲۳) بحث می‌کند که سرمایه اجتماعی بسیار قوی و مؤثر است؛ حتی بر روی ابعاد زندگی مان اثرات کمی دارد، این اثرات کمی شامل کاهش نرخ جرم (هالپرن، ۱۹۹۹؛ پوتنام، ۲۰۰۰)، سلامتی بهتر (ویلکینسون، ۱۹۹۶)، بهبود طول عمر (پوتنام، ۲۰۰۰)، پیشرفت آموزشی بهتر (کلمن، ۱۹۹۴)، سطوح برابر درآمدی بیشتر (ویلکینسون، ۱۹۹۶)، رفاه اجتماعی بهتر برای فرزندان و نرخ پایین کودک‌آزاری (پوتنام، ۱۹۹۵) و افزایش رشد اقتصادی از طریق اعتماد و هزینه‌های پایین معامله (فوکویاما، ۱۹۹۵). سرمایه اجتماعی می‌تواند از سراه متفاوت عملیاتی شود: به عنوان شکلی از مشارکت شهروندی، شبکه اجتماعی، وابستگی همسایگی. بیشتر نظریه‌های سرمایه اجتماعی آنها را باهم به کار می‌اندازد و انواع متفاوتی از فرایندها را شامل می‌شوند: مشارکت شهروندی ارتباط با «غریبه‌ها» را شامل می‌شود؛ شبکه‌های اجتماعی، شبکه پیوندهای شدید به همراه روابط صمیمی را و وابستگی همسایگی پیوندها با همسایگان را شامل می‌شود. مفهوم سرمایه اجتماعی

1. Robinson
2. Harper

می‌تواند رشته برجسته‌ای از پدیده‌های اجتماعی را توضیح دهد. از رفتار آموزشی، رفاه کودکان، ترقی اقتصادی و دموکراسی تا هموار کردن سلامتی و شادی (پوتنام، ۲۰۰۰). به‌طورکلی، عموم مردم از طریق مشارکت در سطح وسیعی از انجمن‌های اجتماعی سرمایه اجتماعی را به دست می‌آورند. این شبکه‌ها و روابط جریان مبادله اطلاعات را امکان‌پذیر می‌سازند. به‌هرحال، دسترسی به سرمایه اجتماعی می‌تواند سه کارکرد عمده داشته باشد (اسپلبرگ^۱، ۲۰۰۱) که عبارت‌اند از:

۱. ارائه اطلاعات: مردم به دسترسی بیشتر اطلاعات نیاز دارند (اتصال به اینترنت، اخبار تلویزیون، کتابخانه‌های عمومی، خبرنامه‌ها و غیره). آنچه موردنیاز مردم است فرصتی است که از طریق گفت‌وگو با دیگران درباره موضوعات مختلف به دست می‌آید. به‌طوری‌که این اطلاعات تبدیل به فهم و ادراک خواهد شد.

۲. تشخیص و ارزیابی فرصت‌ها و تهدیدها: شبکه‌های حاصل از سرمایه اجتماعی یک فرصت برای معرفی شخص یا یک بنگاه خواهد بود. سرمایه اجتماعی، همچنین، فرصتی را فراهم خواهد آورد تا ارزیابی کاملی از تهدیدها و ریسک‌ها را تجربه کند.

۳. کنترل موقعیت‌ها، افراد و بنگاه‌ها: فرایند ارتباطات حاصل از سرمایه اجتماعی فرصتی فراهم خواهد آورد تا افراد صاحب نفوذ، مقابله و برخورد مناسبی داشته باشند. مردم نیاز کامل به دانش و اطلاعاتی دارند که به آن‌ها کمک کند تا در انتخاب‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی موجود تصمیم مناسب بگیرند.

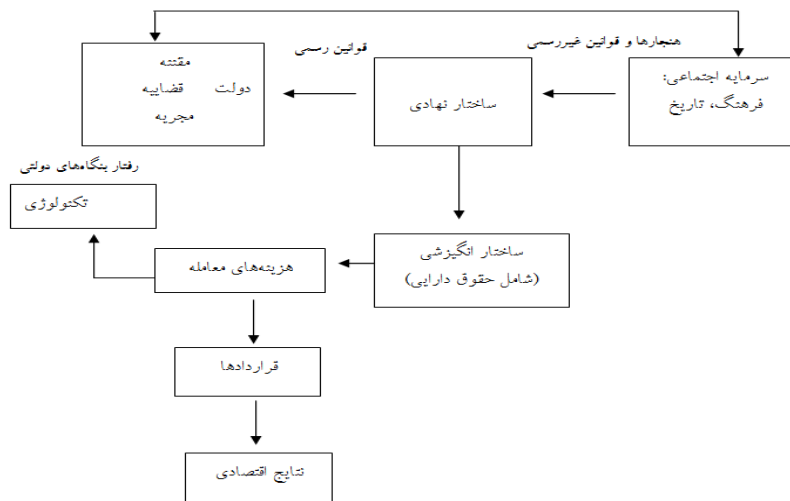
سرمایه اجتماعی، دولت و نتایج توسعه

امروزه مفهوم سرمایه اجتماعی کاربرد عمومی و

اختصاصی زیادی در سیاست‌های اجتماعی دولت‌ها دارد. یکی از موارد استفاده از این مفهوم نقش آن در شکل‌گیری توسعه اقتصادی کشور است. مدت‌ها منابع، زمین و مواد معدنی، به‌عنوان شرط اساسی برای پیشرفت و توسعه مورد توجه قرار گرفته بود؛ تا جایی که برای به دست آوردن این منابع، بسیاری از کشورهای آسیایی، آفریقایی و امریکا تحت استعمار قرار گرفتند و حتی جنگ‌های زیادی بین دولت‌ها اتفاق افتاد. اما، به تدریج، سرمایه مادی، تجهیزات و ماشین‌آلات منابع اصلی توسعه قلمداد شدند و کشورهای صنعتی شکل گرفتند. اما برای توضیح فرایند توسعه در این کشورها صرفاً توجه به منابع مادی کافی به نظر نمی‌رسد؛ چراکه بعضی کشورها توسعه‌یافته‌تر از بعضی از کشورهای دیگر شدند (سولو^۲، ۱۹۹۴). لذا اذهان متوجه مفاهیم دیگری از قبیل دانش‌ها، عقاید و تکنولوژی شد و مفهوم سرمایه انسانی (که همان دانش‌ها و مهارت‌های انسان است) شکل گرفت و جذب و انتشار و انتقال آن سبب سرعت توسعه اقتصادی بسیاری از کشورها شد. بنابراین، از سال‌های ۱۹۸۰ میلادی به بعد، توجه خاصی به مفهوم سرمایه انسانی در کنار سرمایه فیزیکی شد. اما، به‌تازگی، تأکید بیشتر بر کیفیت نهادها و سازمان‌ها و قوانین رسمی و غیررسمی حاکم بر رفتارهای انسانی کشورهاست. به‌عبارت‌دیگر، کیفیت روابط میان انسان در درون نهادها و سازمان‌ها که می‌تواند تحت عنوان سرمایه اجتماعی یا قوانین غیررسمی نیز قلمداد شود سبب شد که توسعه سرعت بیشتری بگیرد. پوتنام و لئوناردن و نانرتی (۱۹۹۳) توضیح می‌دهند که چگونه روابط غیررسمی و سرمایه اجتماعی در جامعه ایتالیا تأثیرات متفاوتی را بر کیفیت زندگی اجزای مختلف جامعه به‌جا گذاشته است. البته لازم به توضیح است که نقش

قوانین رسمی و غیررسمی، که تشکیل دهنده محیط نهادی است را نیز به وجود می‌آورد (نمودار ۱).

دولت‌ها و سیاست‌های اجتماعی آن می‌تواند در این باره اساسی باشد. دولت ارائه‌کننده تولیدات و خدمات به شیوه فردی یا جمعی است. اما، هم‌زمان



نمودار ۱. دولت، نهادها و نتایج اقتصادی (Chibber 2000)

سرانجام، منجر به سرمایه‌گذاری درازمدت مؤثر در جامعه خواهد شد.
۳. فراهم آوری آموزش و پرورش، بهداشت و زیرساخت‌های لازم برای فعالیت اقتصادی.

سرمایه اجتماعی به‌عنوان یک منبع برای عملکرد
سرمایه اجتماعی می‌تواند به‌عنوان منابع نهفته در شبکه‌های اجتماعی تحقق یافته و استفاده‌شده به‌وسیله کنشگران برای کنش‌ها تلقی شود. سرمایه اجتماعی می‌تواند هم‌چنین به‌عنوان سرمایه‌گذاری به‌وسیله افراد در روابط درون شخصی مفید در بازارها تصور شده باشد (لین، ۲۰۰۱: ۲۵). تعریف لین به‌روشنی نشان می‌دهد که افراد برای عملکرد بهتر به شبکه‌های اجتماعی نیاز دارند. این مفهوم هم می‌تواند استنباط شود که سرمایه فردی در ساخت این شبکه‌های اجتماعی یک نیاز اقتصادی است. در دیدگاه

بنابراین، دولت یک سازمان بی‌همتا است که نهادها و قوانین رسمی را از طریق فرایندهای سیاسی و اجتماعی استقرار می‌بخشد. همچنین، برعکس، دولت می‌تواند با تصویب قوانین رسمی و غیررسمی نامناسب سرمایه اجتماعی را نابود کند (کلمن، ۱۹۹۴). پوتنام (۱۹۹۵) از نقش مثبت دولت در هم‌افزایی قوانین رسمی و غیررسمی در تشکیل سرمایه اجتماعی خبر می‌دهد. چی‌بر (۲۰۰۰) تحلیل می‌کند که دولت در سرعت بخشیدن به رشد اقتصادی نقش‌های عمده زیر را ایفا می‌کند:

۱. فراهم‌سازی محیط مشوقانه اقتصادی خرد و کلان که منجر به فعالیت مؤثر اقتصادی در جامعه می‌شود.
۲. فراهم‌سازی زیرساخت‌های نهادی که پایه‌ریز حقوق مردم، صلح و قوانین و نظم اجتماعی است که

به‌عنوان شهروندان فعال جامعه، بسیار مهم تلقی شده است، به طوری که در اهداف آموزشی و یادگیری، به وضوح، می‌توان این نکات را جستجو کرد. به‌رحال، سیاست‌های توسعه منابع انسانی در جوامع مبتنی بر دانش و اقتصاد دانش‌محور جایگاه‌های مختلفی دارد. با این همه، ارتباط بین توسعه منابع انسانی و سرمایه اجتماعی نیازمند تحقیقات بیشتری است. چگونه سرمایه اجتماعی می‌تواند، به‌طور صریحی، ساخته، شناخته و اندازه‌گیری عملی شود؟ چگونه و تا چه اندازه توسعه منابع انسانی می‌تواند بر سرمایه اجتماعی سازمان اثر بگذارد؟

به‌رحال، در فرایند سیاست‌گذاری‌ها، سرمایه اجتماعی یک دیدگاه جالب و ترکیبی برای توسعه منابع انسانی در یک اقتصاد مبتنی بر دانش ارائه می‌کند. این دیدگاه فرضیاتی برای تسهیل آموزش در محل کار فراهم می‌کند. فرضیاتی مانند پدید آوردن یک جنبه انگیزش قوی خود رانما و استقلال در توسعه شایستگی، شبکه‌ای از روابط معنی‌دار که کمک می‌کند تا یادگیری با توجه به زمینه اجتماعی محیط کار انجام شود؛ مثلاً، تحقیقات صورت گرفته در انگلستان نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی بر روی آموزش مستمر بزرگسالان با تأکید بر تصور ایجاد جامعه در حال یادگیری تمرکز یافته است. اسکالت (۱۹۹۸) توضیح می‌دهد که در جامعه در حال یادگیری فرصت‌های یادگیری برای همه شهروندان فراهم می‌آید و بر مفاهیم سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی توأماً تأکید می‌شود. در دیدگاه ویلسون^۲ (۱۹۹۷) دانشگاه‌ها می‌توانند مؤثرترین سازنده‌های سرمایه اجتماعی، هم در داخل کلاس و هم خارج از آن، باشند. او تأکید می‌کند که برای تحقق این هدف می‌بایست فعالیت‌های جدیدی در نظام برنامه‌ریزی درسی قرار گیرد. مثلاً، او پیشنهاد

استوربرگ^۱ (۲۰۰۲)، سرمایه اجتماعی از دیگر سرمایه‌ها، چه سرمایه فردی (مانند سرمایه انسانی) و چه سرمایه تجاری (مانند سرمایه سنتی) متفاوت است. در حالی که سرمایه اجتماعی در میان کنشگران فردی در روابط معنی‌داری که آن‌ها می‌توانند با یکدیگر ایجاد کنند، معنی پیدا می‌کند. از نظر OECD (۲۰۰۱) سرمایه اجتماعی متفاوت از سرمایه انسانی و فیزیکی است. این سرمایه از طریق روابط به دست می‌آید. در حقیقت، یک نوع کالای عمومی با سهم گروهی است که بیشتر به وسیله سرمایه‌گذاری‌های زمانی و کوشش به‌طور غیرمستقیم، ارائه می‌شود. این سرمایه به بلوغ اعتماد در میان افراد برمی‌گردد که می‌تواند اخلاق اجتماعی را شکل دهد. سازمان‌های کاری به سرمایه اجتماعی، به‌عنوان یک منبع کلیدی که شبکه‌های اجتماعی، پیوند، همکاری و تعامل و دانش گروهی را فراهم می‌کند، توجه بسیار می‌کنند. سرمایه اجتماعی مبادله و ترکیب دارایی‌های عقلانی تلویحی و آشکار که منجر به خلق سرمایه فکری جدید، نیز، می‌شود. منافع قابل انتظار و پیش‌بینی شده سرمایه اجتماعی (سلامتی فردی، سازمانی و سطح اجتماعی) ما را به این نکته اساسی رهنمون می‌سازد که سیاست آموزش منابع انسانی چه سهمی در ساخت سرمایه اجتماعی دارد؟

نقش آموزش منابع انسانی در ساخت سرمایه اجتماعی

در جوامع کنونی، افراد، بیش از گذشته خواهان رشد زندگی شخصی خود هستند و حتی انتظار دارند تا به‌طور اجتماعی و اقتصادی، مشارکت بیشتری داشته باشند. سازمان بین‌المللی کار (۲۰۰۲) جایگاه بسیار محکمی برای افراد در مرکز جامعه مبتنی بر مهارت‌ها و دانش قائل شده است. در اروپا توسعه فردی،

عمومی در برنامه‌ریزی آموزش عالی شده است (صالحی عمران، ۱۳۸۳). علاوه بر این، تغییرات اقتصادی اجتماعی و جهانی به گونه‌ای است که دانش حرفه‌ای خاص آموخته‌شده در دانشگاه، به‌تنهایی، کفایت نخواهد کرد. لذا، سرمایه اجتماعی با شبکه‌سازی و تسهیل همکاری با یا میان گروه‌های اجتماعی، نقش مهمی در این‌باره ایفا می‌کند (هیلی، ۲۰۰۰). این تعریف دو موضوع را روشن می‌کند. اول، شکل‌گیری دانشگاه‌ها و مشارکت در شبکه‌ها که خودشان سرمایه اجتماعی را شکل می‌دهند؛ دوم، نقش دانشگاه‌ها در ایجاد هنجارها، ارزش‌ها و دانش‌ها که شبکه‌ها را قادر به عمل می‌سازد. کاستلز عقیده دارد که در جامعه شبکه‌ای، قدرت جریان‌ها مهم‌تر از جریان قدرت‌ها است. فهم جایگاه آموزش عالی در این جریان‌ها، ماهیت‌شان و دشواری‌های اتصال‌شان به جامعه، در فهم دانشگاه‌های معاصر اساسی است. شبکه‌های دانشگاهی ابعاد مختلفی دارند. در داخل هر موسسه کارکنان و دانشجویانی هستند که با یکدیگر در یک شبکه ملی و بین‌المللی در ابعاد علمی و حرفه‌ای ارتباط دارند. در این راستا، تونکیس (۱۳۸۷: ۳۲) عقیده دارد که اعتماد و پیوند عناصری کلیدی برای فرایندهای مشارکت مدنی تلقی می‌شوند و انجمن‌های داوطلبانه عرصه اصلی تحقق عناصر فوق به شمار می‌روند. حضور در این انجمن‌ها یک نوع روابط اجتماعی که به‌وسیله قراردادها، قانون یا سنت تنظیم می‌شوند، نیست؛ بلکه داوطلبانه و مبتنی بر اعتماد است. به تعبیری دیگر، یک نوع تصمیم اخلاقی و پذیرش ارزش‌های مشترک نیز به شمار می‌رود که هم فضیلت^۳ فردی است و هم خیر مدنی^۴ به همراه دارد. در مورد مفهوم سرمایه اجتماعی و استفاده و

می‌کند که مهارت‌هایی چون احترام، اعتماد، یکدلی یا مهارت‌های فرایند گروهی مانند حل کشمکش، حل مسئله مشارکتی و تصمیم‌گیری باید به‌عنوان آموزش‌های پایه^۱ در نظر قرار گیرد. بدین ترتیب دانشگاه‌ها کادر قوی و مسئول و شهروندان توانمند را توسعه خواهند داد.

بحث دیگری که در ارتباط با آموزش عالی وجود دارد، این است که امروزه، بر تخصص‌گرایی (به معنای تجربه و دانش خاص) تأکید کم‌تری می‌شود. اسگواریز^۲ (۱۹۸۷: ۱۳۸-۱۳۷) درباره اینکه به آموزش عالی می‌بایست فراتر از دانش خاص نگاه کرد، دلایل زیر را ذکر می‌کند:

۱. یک تحصیل‌کرده از نظر قدرت، ثروت و فرصت اجتماعی با غیر تحصیل‌کرده متفاوت است. لذا از دانش‌آموختگان انتظار می‌رود از این تفاوت‌ها و استفاده مسئولانه از آن‌ها آگاه باشند.

۲. همان‌طوری که دانش خاص محدودیت دید خاصی را به همراه دارد، بسیار باارزش خواهد بود چنانچه یک فرد یاد بگیرد که تخصص شخصی‌اش را فراتر از دید فردی‌اش ببیند.

۳. دانش درباره دانش کمک می‌کند که از هنجارها، ارزش‌ها و فرضیات پایه‌ای کار هر فرد مطلع باشیم؛ لذا عمومیت بخشی به دانش‌ها سبب درک ارتباطات و شقوق مختلف و حل یک مسئله خواهد شد.

۴. سرانجام، یادگیری به دانش‌آموختگان کمک خواهد کرد که مهارت و تخصص خودشان را با خود مفهومی و هویت فردی‌شان ارتباط دهند (به‌عنوان یک مهندس یا یک زمین‌شناس).

بدین ترتیب، در سال‌های اخیر، تأکید خاصی بر مهارت‌های پایه‌ای و عمومی و یا شایستگی‌های

3. virtue
4. civic good

1. core skills
2. Squires

افزایش سرمایه اجتماعی دانشجویان داشته است؟

روش شناسی

برای انجام دادن این تحقیق، از روش پیمایشی^۱ استفاده شده است. مشخصه پیمایش، مجموعه ساختمان یا منظمی از داده‌هاست که دی‌ای. دواس آن را ماتریس متغیرها برحسب داده‌های موردی می‌نامد. جامعه آماری این تحقیق را دو دسته از دانشجویان سال اول و آخر دانشگاه‌های منطقه شمال کشور (مازندران، گیلان و گرگان) به تعداد ۱۳۰۵۶ نفر تشکیل می‌دادند. از نظر روش نمونه‌گیری، از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای استفاده شد. با استفاده از جدول پیشنهادی مورگان، حجم نمونه تحقیق ۱۸۵۵ نفر تعیین شده است. روش نمونه‌گیری در این طرح، طبقه‌بندی تصادفی است. برای انتخاب نمونه، ابتدا، بر اساس متغیر هدف (سرمایه اجتماعی کل) نمونه‌گیری مقدماتی از طبقات (سه دانشگاه شمال کشور) به عمل آمد؛ سپس، بر اساس اطلاعات مقدماتی با استفاده از فرمول زیر تعداد نمونه کل محاسبه شد:

$$n = \frac{(\sum_{h=1}^l W_h S_h)^2}{V + \frac{1}{N} \sum_{h=1}^l W_h S_h^2}$$

پس از محاسبه و تخصیص نمونه، دانشجویان (واحدهای آماری) به روش تصادفی و با استفاده از جدول اعداد تصادفی در داخل گروه‌های آموزشی و از میان ورودی‌های سال‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۸۳ انتخاب شدند. در ابتدا، ۹۸ نمونه، به‌طور مقدماتی، انتخاب

کاربرد آن بحث‌های مختلفی وجود دارد. صاحب‌نظران معتقد هستند آثار سرمایه اجتماعی را در افزایش اعتماد در جامعه، افزایش مشارکت دموکراتیک، بهبود کارایی اجتماعی و کاهش درهم‌ریختگی و افزایش توانایی جوامع در جذب شوک‌ها می‌توان ملاحظه کرد و گاهی اوقات با مفاهیم دیگری مانند سرمایه انسانی و همبستگی اجتماعی در ارتباط است.

اهداف و پرسش‌های تحقیق

هدف کلی این تحقیق، سنجش سرمایه اجتماعی به‌عنوان یکی از مفاهیم تأثیرگذار در رشد اجتماعی و فرهنگی دانشجویان در دانشگاه است. علاوه بر این، تحقیق کنونی درصد پاسخگویی به پرسش‌های ذیل است:

۱. تا چه اندازه دانشجویان دانشگاه از سرمایه اجتماعی برخوردارند؟
 - ۱-۱. آیا تفاوت معنی‌داری بین دانشجویان دانشگاه‌های شمال از نظر میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
 - ۱-۲. بین ویژگی‌های اجتماعی - اقتصادی دانشجویان و سرمایه اجتماعی آن‌ها چه ارتباطی وجود دارد؟
 - ۱-۳. آیا تفاوتی بین گروه‌های مختلف آموزشی (علوم پایه، فنی و مهندسی، علوم کشاورزی و علوم انسانی) از نظر میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
۲. آیا تفاوتی بین دانشجویان سال اول و آخر از نظر میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
۳. آیا فرایند تحصیل در دانشگاه تأثیری در

شدند و سپس تعداد نمونه‌های واقعی تحقیق به شرح جدول زیر انتخاب شدند:

جدول ۱. تعداد نمونه‌های نهایی به تفکیک دانشگاه و سال ورود

دانشگاه	گیلان		گرگان		مازندران		جمع	
	سال اول	سال آخر	سال اول	سال آخر	سال اول	سال آخر	سال اول	سال آخر
تعداد جامعه	۶۵۳	۳۵۴	۴۰۰	۵۹۴	۸۸۵	۱۳۱۸	۱۹۳۸	۲۲۶۶
تعداد نمونه	۲۳۸	۱۲۹	۱۴۶	۲۱۶	۳۲۳	۴۷۹	۷۰۷	۸۲۴

$$V(\hat{T}_N) = \sum_{h=1}^l N_h (N_h - n_h) \frac{S_h^2}{n_h}$$

فرمول‌های برآورد:

اگر \bar{y}_h میانگین نمونه طبقه h ام باشد و \bar{y}_{st} برآورد کننده نا اریب میانگین کل جامعه (\bar{y}_N) آنگاه:

$$\bar{y}_{st} = \sum_{h=1}^l \frac{N_h}{N} \bar{y}_h$$

$$V(\bar{y}_{st}) = \frac{1}{N^2} \sum_{h=1}^l N_h (N_h - n_h) \frac{S_h^2}{n_h}$$

و در صورتی که برآورد نسبت از جامعه مورد نظر باشد اگر P_h نسبت در طبقه h ام باشد P_{st} یک برآورد کننده نا اریب برای نسبت در جامعه (P) است و داریم:

$$P_{st} = \sum W_h P_h$$

$$V(P_{st}) = \frac{1}{N^2} \sum_{h=1}^l \frac{N_h^2 (N_h - n_h)}{N_h - 1} \cdot \frac{P_h q_h}{n_h}$$

همچنین، اگر T_N مجموع واحدهای جامعه باشد آنگاه $N\bar{y}_{st}$ یک برآورده کننده نا اریب برای T_N است و داریم:

ابزار جمع‌آوری اطلاعات

در این تحقیق، از ابزار پرسشنامه برای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی دانشجویان استفاده می‌شود. در این پرسشنامه ۴ مقیاس بر اساس طیف لیکرت (مجموع نمرات) طراحی شد. گویه‌های هر طیف بر مبنای شاخص‌سازی و عملیاتی کردن مفهوم سرمایه اجتماعی تهیه می‌شوند. به عبارت دیگر، محقق و همکارانش از طریق مرور ادبیات و تحقیقات پیشین سعی می‌کنند تا شاخص‌های هر یک از مقیاس‌ها به دقت تعیین گردد. سپس گویه‌ها در قالب پرسشنامه تنظیم می‌گردند. بنابراین، برای جمع‌آوری داده‌های تحقیق از پرسشنامه استفاده می‌شود. پرسشنامه یادشده مشتمل بر مجموعه سؤالاتی است که طی فرایند شاخص‌سازی متغیرهای اساسی تحقیق، از جمله مفهوم سرمایه اجتماعی، حاصل شده است.

جدول ۲. شاخص سازی مفهوم سرمایه اجتماعی

گروه‌ها	سرمایه اجتماعی
اعتماد به هم کلاس‌های خود در دانشگاه علاقه‌مند به ارتباط با هم کلاس‌های خود علاقه‌مند به ارتباط با بستگان و آشنایان خود درگیری عملی با کارهای عام‌المنفعه در اختیار قرار دادن وقت یا پول به دانشجویی که دچار وضعیت بحرانی شود مهم بودن مسائل و مشکلات هم نوعان برای دانشجو اعتماد به همسایگان خود شناخت همسایگان خود (به‌طور مثال نام، شغل شان)	مفهوم سرمایه اجتماعی غیررسمی
میزان قابل اعتماد بودن حداکثر دانشجویان دانشگاه میزان قابل اعتماد بودن اساتید میزان قابل اعتماد بودن مسئولین دانشگاه میزان علاقه‌مندی به عضویت در انجمن خاصی در دانشگاه میزان علاقه‌مندی به عضویت در انجمن خاصی در خارج از دانشگاه میزان تمایل در پیش‌قدمی برقراری رابطه دوستی با دیگران میزان تمایل و حضور در انجمن‌های صنفی دانشجویی به‌عنوان عامل مؤثر در بهبود وضعیت دانشگاه میزان اطمینان از علاقه دیگران نسبت به خود میزان آمادگی و تمایل حداکثر دانشجویان در کمک به دیگران مطلع بودن دانشجو از امور و مسایل دانشگاه خود مطلع و باخبر بودن دانشجویان از امور محلی و منطقه‌ای عضویت در گروه‌های ذیل: باشگاه ورزشی و تفریحی، انجمن‌های علمی و آموزشی، انجمن‌های هنری و فرهنگی، تشکل‌های سیاسی هیئت‌های مذهبی، تشکل‌های تعاونی صندوق قرض‌الحسنه دوستانه یا خانواده، سازمان‌های غیردولتی، گروه‌های خیریه، تشکل‌های محلی و همسایگی	مفهوم سرمایه اجتماعی تعمیم‌یافته
از طریق اعتماد به گروه‌ها و سازمان‌های ذیل: نمایندگان مجلس، مسجد، پلیس، رادیو و تلویزیون، تجار، شهرداری، شورای شهر، شرکت‌های مسافربری، نظام قضایی، سازمان‌های دولتی، ورزشکاران، فرماندار و مسئولین دولتی میزان اعتقاد دانشجویان به گروه‌های سیاسی جامعه برای اصلاح جامعه میزان انگیزه دانشجویان در ترغیب دیگران را به مشارکت در امور اجتماعی میزان احترام‌گزاری به ارزش‌ها، عقاید گروه‌های مختلف ملی و مذهبی	مفهوم سرمایه اجتماعی نهادی

تکنیک‌های تجزیه و تحلیل اطلاعات

برای توصیف و تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق از دو دسته از آماره‌ها استفاده می‌شود: الف) آماره‌های توصیفی، مانند میانه، میانگین، نما؛ ب) آماره‌های استنباطی، مانند آزمون تی، کی دو، آنالیز واریانس.

یافته‌های تحقیق

ابتدا، ضمن توضیح ویژگی‌های نمونه تحقیق، به توصیف اطلاعات به دست آمده با توجه به سؤالات پرسشنامه و دانشگاه‌های مورد مطالعه پرداخته می‌شود.

الف) ویژگی‌های نمونه

اجتماعی به سه جزء سرمایه اجتماعی غیررسمی، سرمایه اجتماعی تعمیم‌یافته و سرمایه اجتماعی نهادی تجزیه می‌شود. بحث استنباط سؤالات برای سرمایه اجتماعی و جزئیات آن با در نظر گرفتن سؤالات اصلی تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در سه دانشگاه مورد مطالعه، به طوری که انتظار می‌رفت، تقریباً ۹۸ درصد دانشجویان کمتر از ۲۶ سال سن داشتند و تقریباً ۹۰ درصد از پاسخگویان هر دانشگاه مجرد و بقیه متأهل بودند. در کل نمونه‌ها ۳۲/۴ درصد در علوم کشاورزی و ۲۹/۶ درصد در علوم انسانی و اجتماعی مشغول بودند و ۸۴ درصد پاسخگویان متولد نقاط شهری و بقیه متولد نقاط روستایی بودند. همچنین، بر اساس اطلاعات به دست آمده، تقریباً ۹۵ درصد پاسخگویان صرفاً دانشجوی و بقیه دانشجویان شاغل هستند. مدرک تحصیلی بیش از ۵۵ درصد پدران دانشجویان دیپلم و پایین‌تر و بیش از ۷۳ درصد مادران دارای مدرک تحصیلی دیپلم و پایین‌تر بودند و بقیه دارای تحصیلات عالی هستند.

۱. میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی در دانشگاه‌های منطقه شمال چقدر است؟
بر اساس اطلاعات جدول‌های ۳ تا ۶، میانگین سرمایه اجتماعی دانشگاه مازندران ۱۱۹/۶۵ است که بیشتر از دو دانشگاه دیگر شمال است و متوسط سرمایه اجتماعی سه دانشگاه مورد مطالعه نیز ۱۱۵/۶۵ است. ضریب چولگی در دانشگاه‌های مازندران و گیلان مثبت است، یعنی بیشترین فراوانی به سمت داده‌های کوچک است که البته این ضریب در کل داده‌ها نیز مثبت و فقط در دانشگاه گرگان این عدد منفی است، چولگی منفی نشان‌دهنده آن است که داده‌ها بیشتر به سمت اعداد بزرگ جمع شدند.

ب) توصیف متغیرهای اصلی و تبیین روابط بین آنها
پس از بررسی توصیفی سؤالات پرسشنامه، به تفکیک دانشگاه‌ها، به بررسی سؤالات تحقیق می‌پردازیم. باید یادآور شد که بر اساس مطالب بیان شده، سرمایه

جدول ۳. آماره‌های توصیفی سه بعد سرمایه اجتماعی پاسخگویان دانشگاه مازندران

متغیر/آماره‌های توصیفی	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	چولگی	کشیدگی	تعداد
سرمایه اجتماعی غیررسمی	۲۵/۱۱۰۵	۴/۰۷۳۵	۸	۳۹	-۰/۰۸۷	۰/۸۹۶	۷۶۰
سرمایه اجتماعی تعمیم‌یافته	۵۲/۱۰۱۳	۱۱/۴۹۳۸	۲۵	۸۸	۰/۴۴۷	-۰/۳۵۶	۷۶۰
سرمایه اجتماعی نهادی	۴۲/۴۴۰۸	۱۰/۰۶۴۵	۱۶	۷۳	-۰/۱۲۴	-۰/۳۶۱	۷۶۰
میزان سرمایه اجتماعی	۱۱۹/۶۵۶	۱۹/۲۰۱۵	۴۹	۱۸۶	۰/۰۲۲	۰/۰۱۸	۷۶۰

جدول ۴. آماره‌های توصیفی سه بعد سرمایه اجتماعی پاسخگویان دانشگاه گیلان

متغیر/آماره‌های توصیفی	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	چولگی	کشیدگی	تعداد
سرمایه اجتماعی غیررسمی	۲۵/۱۱۶۰	۴/۳۸۶۸	۸	۳۶	-۰/۴۵۸	۱/۲۳۸	۳۶۲
سرمایه اجتماعی تعمیم‌یافته	۴۶/۳۳۹۸	۹/۲۲۵۲	۲۱	۷۷	۰/۵۲۳	۰/۳۴۶	۳۶۲
سرمایه اجتماعی نهادی	۳۹/۷۴۰۳	۹/۷۵۸۵	۱۶	۷۶	۰/۰۰۷	۰/۱۴۲	۳۶۲
میزان سرمایه اجتماعی	۱۱۱/۱۹۱	۱۸/۴۰۹۰	۴۵	۱۶۵	۰/۱۴۲	۰/۲۴۴	۳۶۲

جدول ۵. آماره‌های توصیفی سه بعد سرمایه اجتماعی پاسخگویان دانشگاه گرگان

متغیر/آماره‌های توصیفی	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	چولگی	کشیدگی	تعداد
سرمایه اجتماعی غیررسمی	۲۵/۰۸۵۲	۴/۲۱۹۵	۸	۳۸	-۰/۸۰۱	۱/۸۱۵	۳۵۲
سرمایه اجتماعی تعمیم یافته	۴۵/۹۰۳۴	۹/۵۴۱۴	۲۴	۸۵	۰/۶۹۲	۰/۸۷۸	۳۵۲
سرمایه اجتماعی نهادی	۴۰/۵۹۰۹	۹/۶۰۶۹	۱۸	۸۰	۰/۲۶۷	۰/۹۱۷	۳۵۲
میزان سرمایه اجتماعی	۱۱۱/۵۷۵	۱۷/۵۹۲۹	۶۱	۱۷۲	-۰/۰۳۴	۰/۱۷۹	۳۵۲

جدول ۶. آماره‌های توصیفی سه بعد سرمایه اجتماعی کل پاسخگویان دانشگاه‌های مازندران، گیلان و گرگان

متغیر/آماره‌های توصیفی	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	چولگی	کشیدگی	تعداد
سرمایه اجتماعی غیررسمی	۲۵/۱۰۵۸	۴/۱۸۴۴	۸	۳۹	-۰/۳۶۵	۱/۲۲	۱۴۷۴
سرمایه اجتماعی تعمیم یافته	۴۹/۲۰۶۲	۱۰/۹۳۴۵	۲۱	۸۸	۰/۶۰۲	۰/۰۹۳	۱۴۷۴
سرمایه اجتماعی نهادی	۴۱/۳۳۵۸	۹/۹۴۵۲	۱۶	۸۰	۰/۰۰۵	-۰/۰۳۷	۱۴۷۴
میزان سرمایه اجتماعی	۱۱۵/۶۴۹	۱۹/۰۷۵۲	۴۵	۱۸۶	۰/۰۷۵	۰/۰۷۹	۱۴۷۴

۲. آیا تفاوت معنی داری بین دانشجویان دانشگاه‌های شمال در میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
 برای بررسی این فرضیه ابتدا به بررسی نرمال بودن می‌پردازیم و بر اساس نتیجه، یکی از روش‌های پارامتری یا نا پارامتری را انتخاب می‌کنیم. بر اساس اطلاعات جدول ۴ مشاهده می‌شود که میزان سرمایه

اجتماعی کل نرمال است؛ زیرا میزان معنی داری (Asymp.sig) بیشتر از ۰/۰۵ است، اما سرمایه اجتماعی غیررسمی، تعمیم یافته و نهادی که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی کل به شمار می‌روند، نرمال نیستند؛ زیرا میزان معنی داری (Asymp.sig) کمتر از ۰/۰۵ است. پس از بررسی نرمالیتی داده‌ها به بررسی فرضیه فوق می‌پردازیم.

جدول ۷. آزمون بررسی نرمال بودن توزیع متغیر سرمایه اجتماعی کل به همراه سه جزء مورد بررسی

مقدار آماره Kolmogorov-Smirnov Z	میزان سرمایه اجتماعی	سرمایه اجتماعی نهادی	سرمایه اجتماعی تعمیم یافته	سرمایه اجتماعی غیررسمی
۲/۹۵۳	۳/۳۰۱	۱/۷۵۱	۰/۸۶۹	
سطح معنی داری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۴	۰/۴۳۷

بر اساس جدول ۸ و آزمون تحلیل واریانس یک طرفه، مقدار معنی داری (sig) کمتر از ۰/۰۵ است، بنابراین، می‌توان گفت که میانگین سرمایه اجتماعی کل سه جامعه یکسان نیست. برای اطلاعات اضافی با دو روش توکی (Tukey HSD) و LSD می‌توان گفت که دلیل اختلاف

سه دانشگاه، دانشگاه مازندران است و بر اساس آزمون همگنی (Homogeneous subsets) مشاهده می‌شود که دانشگاه گیلان و گرگان را می‌توان در یک گروه و دانشگاه مازندران را در گروه دیگر قرار داد (جدول‌ها در پیوست مقاله آمده‌اند).

جدول ۸. آزمون برابری میانگین سرمایه اجتماعی در بین سه دانشگاه شمالی

تحلیل واریانس	جمع مجذورات	Df	میانگین مجذورات	F	Sig.
بین گروهی	۲۵۱۸۹/۱۱۶	۲	۱۲۵۹۴/۵۵	۳۶/۲۶	۰/۰۰۰
درون گروهی	۵۱۰۵۸۰۵/۱۲	۱۴۷۱	۳۴۷/۲۵۰		

میزان سرمایه اجتماعی در گروه‌های مختلف متفاوت بوده و متأثر از طبقات اجتماعی است. با استفاده از آزمون Tukey نیز ملاحظه می‌شود که طبقه متوسط فقط با طبقه پایین تفاوت معنی‌داری دارد و با دیگر طبقات اظهار شده تقریباً یکسان است. بنابراین، با توجه به جدول (Homogeneous subsets) از نظر طبقات اجتماعی اظهار شده جامعه را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد که در گروه اول فقط طبقه پایین و در گروه دیگر سایر طبقات قرار می‌گیرند.

۳. بین ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی دانشجویان دانشگاه‌های شمال و سرمایه اجتماعی چه ارتباطی وجود دارد؟ با توجه به اینکه سرمایه اجتماعی کل دارای توزیع نرمال است جهت بررسی این فرضیه میانگین سرمایه اجتماعی کل را در طبقات اجتماعی بررسی می‌کنیم. جدول شماره ۹ آزمون ANOVA برای بررسی فرضیه یاد شده را نشان می‌دهد. با توجه به میزان معنی‌داری ($sig < 0/05$) با اطمینان می‌توان گفت که

جدول ۹. آزمون برابری میانگین سرمایه اجتماعی کل در طبقات اجتماعی ذهنی

Sig.	F	میانگین مجذورات	Df	جمع مجذورات	تحلیل واریانس
۰/۰۰۰	۶/۵۹۴	۲۳۷۲/۰۵	۴	۹۴۸۸/۲۰	بین گروهی
		۳۵۹/۷۳	۱۴۵۵	۵۲۳۴۰/۴۶	درون گروهی

می‌شود که میانگین گروه‌های آموزشی یکسان نیست و بر اساس نتیجه آزمون توکی (Tukey) مشخص می‌شود که دلیل عدم تساوی، گروه آموزشی هنر است و بر اساس جدول همگنی (Homogeneous subsets) می‌توان گفت که بر اساس سرمایه اجتماعی کل گروه‌های آموزشی را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد که در یک گروه دانشکده هنر و در گروه دیگر سایر دانشکده‌ها قرار می‌گیرند.

۴. آیا بین گروه‌های مختلف آموزشی (علوم پایه، فنی و مهندسی، علوم کشاورزی و علوم انسانی) از نظر میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی تفاوتی وجود دارد؟ با توجه به اینکه سرمایه اجتماعی کل دارای توزیع نرمال است، برای مقایسه از آزمون آنالیز واریانس یک‌طرفه استفاده می‌کنیم. با توجه به میزان معنی‌داری ($sig < 0/05$) جدول شماره ۱۰ مشاهده

جدول ۱۰. آزمون برابری میانگین سرمایه اجتماعی کل به تفکیک گروه‌های آموزشی

Sig.	F	میانگین مجذورات	Df	جمع مجذورات	تحلیل واریانس
۰/۰۰۰	۹/۴۶۸	۳۳۶۷/۶۰	۴	۱۳۴۷۰/۴۱	بین گروهی
		۳۵۵/۷۰۰	۱۴۶۹	۵۲۲۵۲۳/۸۴	درون گروهی

توجه به نتایج جدول شماره ۱۱ و با بررسی سطح معنی داری بزرگتر از ۰/۰۵ می توان چنین استنباط کرد که سرمایه اجتماعی کل در دانشگاه تغییر نمی کند و برای دانشجویان سال اول و سال آخر به یک اندازه است.

۵. آیا تفاوتی بین دانشجویان سال اول و سال آخر از نظر میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
با توجه به نرمال بودن سرمایه اجتماعی کل برای مقایسه دو گروه از آزمون t-test استفاده می کنیم. با

جدول ۱۱. آزمون برابری میانگین سرمایه اجتماعی کل به تفکیک سال ورود دانشجویان

Sig.	T	Df	انحراف معیار	میانگین	تعداد	متغیر
۰/۸۲۹	۱/۳۷	۱۴۶۴	۱۸/۷۷	۱۱۶/۳۲	۷۶۹	دانشجویان ورودی سال ۱۳۸۳
			۱۹/۳۱	۱۱۴/۹۴	۶۹۸	دانشجویان ورودی سال ۱۳۸۰

اعتماد است که نوعی تعامل میان افراد مستقل و کارگزار و پذیرش متقابل میان افراد در جامعه تحقق می یابد که از آن تحت عنوان جامعه آراسته^۱ یاد شده است. نکته جالب این است که اعتماد طلب کردنی نیست، بلکه، به تعبیر سلیمگس، عرضه کردنی است؛ یعنی به آن جنبه از هویت شخصی مرتبط است که به وسیله نقش ها تعیین نمی شود، بلکه به پذیرش کارگزاری طرف مقابل ارتباط دارد. بنابراین، ملاحظه می شود که شکل گیری اعتماد در عرصه خصوصی چقدر اهمیت دارد و در حقیقت، یک نوع شکل گیری ارزش اخلاقی به شمار می رود که منجر به پیدایش یک نوع جامعه مدنی مبتنی بر سیاست اعتماد میان کارگزاران اخلاقی منفرد شده است؛ اما همان طوری که نتایج این تحقیق نشان داده است میزان و میانگین اعتماد اجتماعی که از ضروریات شکل گیری اخلاق در اجتماع است در دانشگاه ها چندان مطلوب نیست. از طرف دیگر، طول دوره تحصیل در دانشگاه نیز تأثیر چندانی در افزایش میزان سرمایه اجتماعی نداشته است؛ بنابراین، دانشگاه های کشور ایران نیاز دارند با بهره گیری از نظریات و شاخص های مطرح شده در رابطه با سرمایه اجتماعی، زمینه های

بحث و نتیجه گیری

در این تحقیق، اشاره شد که سرمایه اجتماعی و شاخص های مرتبط با آن از قبیل اعتماد و اطمینان در آموزش عالی اهمیت زیادی دارند؛ اما به دلیل نوع نگرش برنامه ریزان آموزش عالی به تبعیت از دیدگاه نظری سرمایه انسانی طی دوره های گسترش کمی آموزش عالی بر جنبه های خاصی از مهارت های پایه تأکید شده است. هم اکنون که اقتصاد وارد عرصه جدیدی از نظام منقطع و دانایی شده است، به تدریج، دیدگاه سرمایه انسانی کارکردهای خود را برای توصیف، تبیین و برنامه ریزی در آموزش عالی از دست داده است. لذا رویکرد جایگزینی تحت عنوان سرمایه اجتماعی با مفروضات خاصی ظاهر شده است. در رویکرد سرمایه اجتماعی آموزش مهارت های مربوط به اعتماد سازی در آموزش عالی جایگاه متمایزی یافته است. بنابراین، مراکز آموزش عالی برای نهادینه سازی سرمایه اجتماعی و گسترش اعتماد اجتماعی و شبکه های مستحکم روابط اجتماعی بین کنشگران جامعه نیاز دارند تا به تعمق بیشتری در مفهوم، جایگاه، کارکردها و چگونگی آموزش مهارت های عمومی بپردازند. همان طوری که تونکس (۱۳۸۷: ۹) یادآوری کرده است، بر مبنای

1. polished society

سازی آموزش عالی کشور ایران عملیاتی شود، نیازمند مطالعه بیشتر است.

کار، توسعه آموزش عالی و سرمایه اجتماعی». همایش آموزش عالی و توسعه پایدار، مجموعه مقالات همایش. جلد اول. مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی. صالحی عمران، ابراهیم (۱۳۸۳). زن و توسعه: تحلیلی بر کاربرد نظریه‌های سرمایه انسانی و اجتماعی. دفتر مطالعات زنان دانشگاه مازندران. کلمن، ج. (۱۳۷۷). بنیادهای نظریه اجتماعی. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.

لازم را برای یادگیری مهارت‌های مرتبط با مفاهیم اخلاقی و اجتماعی فراهم سازند (آراسته ۱۳۸۳)؛ اما اینکه چگونه این تحول و دگرگونی در نظام مهارت

منابع

آراسته، حمیدرضا (۱۳۸۳). اخلاق در آموزش عالی، دایره المعارف آموزش عالی. تهران: بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی.
تونکیس، فران (۱۳۸۷). اعتماد در سرمایه اجتماعی. ترجمه محمد نقی دلفروز. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی، اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
صالحی عمران، ابراهیم (۱۳۸۳). «تغییرات بازار

- Baum. F. (2000). Social capital, economic and power: further issues for a public health agenda. *Journal of Epidemiological Community Health*. 54: 409-410.
- Becker G. (1964). Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education". New York: National Bureau of Economic Research.
- Bourdieu, P. (1986). Handbook of theory and research for the sociology of education. Greenwood Press.
- Cantwell, J. (1999). Innovation as the principal source of growth in the economy. In Howells et al(eds) innovation policy in a global economy, pp 229-235. Cambridge, UK: Cambridge university press.
- Carnevale A. P. et al. (1990). Work place basics: The essential skills employers want. San Francisco: Jossey Bass Publishers.
- Chhibber, A. (2000). Social capital, the state, and development outcomes. In partha Dasgupta and ismail Serageldin (eds) The world Bank. Washington D. C. 246-309.
- Coleman, James (1994). Foundations of social theory. Harvard university Press.
- Drucker, P. F. (1993). Post-capitalist society. Oxford. UK: Butter worth Heinemann.
- Farr J. (2004). Social capital: a conceptual history. *Political Theory* Vol.32. No. 1: 6-33.
- Field, J. (2000). Pedagogy of the new educational order. Stoke on Trent, UK: Tentham Books.
- Freive. P. (1970). Pedagogy learning and the new educational order. New York: Herter and Herter.
- Fukuyama, F. (1995). Social capital and the global economy. *Foreign Affairs*. 74(5): 89-103.
- Habermas, J. (1984). The theory of communicative action. Reason and rationalization of society. Vol 1.
- Halpern, D. (1999). Social capital: The New golden goose. Faculty of social and political sciences, Cambridge university.
- Harper R. (2001). Social capital: A review of the literature. National statistic. UK.
- Harper R. (2001). Social capital: A review of the literature. Social Analysis and Reporting Division. Office for National Statistics. UK.
- Healy, T. et al. (2001). The well-being of nations: the role of human and social capital. Paris, Organizationa for economic co- operation and development.
- Howell, S. (2001). The production of know lodge in work teams: http://www.edst.educ.uk.ca/aerc/2001/2001_howell.htm
- ILO (1998). Thematic Debate: The

- requirement of the world of work. ED-98/CONF. 202/ CLO. 17. Paris.
- Johnson, D. (1998). Lifelong Learning for all. Retrieved from [Http://www.oecd.org//publications/observer/214/ed/editorial_eng.htm](http://www.oecd.org//publications/observer/214/ed/editorial_eng.htm).
- Kessels J. W. M. (2002). You cannot be smart against your will. In B. Garrey x B. Williamson (eds) Beyond knowledge management: Dialogue, creativity and the corporate curriculum. pp. 47-22. Harlow, UK: Financial Times-prentice Hall.
- Kessels, J. W. M. and Poell, R. F. (2004). Andragogy and social capital Theory: The implications For Human Resource Development. *Advances in Developing Human Resource* - vol. 6. No 2: 146-157.
- Knowles M. S. et al. (1998). The adult learner The definitive classic in adult education and human resource Development. Houston, TX: Gulf publishing.
- Kogut B. x zander, U. (1996). what do Firms do? Coordination, identity and learning. *Organization science* 7: 502-518.
- Lin, N. (2001). Social capital: A theory of social structure and action. Cambridge, UK: Cambridge university press.
- Lindoman, E. C. (1929). The meaning of adult education. New York: New Republic.
- Manicas P. (2000). Higher education at the brink. In S. Inayatullah and J. Mclaughlin, M. (1995). Employability skills profiles. What are employers looking for? Eric Document Report no: ED 399484.
- Merriam, S. B & Caffarella R. R. S. (1999). Learning in adulthood. San Francisco: Jossey-Bass.
- OECD (2001). The well-being of Nations: The role Human a and social capital. Paris: Author.
- Pearson, M. and ford, L. (1997). Open and Flexible PhD study research. Canberra: AGPS.
- Percival, A. (1996). A critical theory of adult learning and education. *Adult Education*, 31 (1), 3-24.
- Portes, A. (1998). Social capital: The origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of sociology* (24) 1-24.
- Putnam, R. (2000). Bowling Alone: The collapse and Revival of American community. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R. (1995). Bowling Alone: America's Decaling social capital. *Journal of Democracy* No 6 (1): 65-78.
- Robinson, David (1997). social capital and policy Development. Institute of policy, Victoria university of Wellington. Wellington.
- Salling olesen. (2000). Lifelong learning and collective experience. <http://www.edst.educe.Ubc.Caerc/2000/sallingolesen> 1-Final. PDF.
- Schultz, T. W. (1981). Investing in people. Berkeley, Calif: University of California.
- Schultz, T. W. (1961). "Investment in human capital". *American Economic Review*. Vol. 1, no. 1. pp. 1-22.
- Scott, P. (1994). Wider or deeper? International dimensions of mass higher education. *Journal of Tertiary Education Administration*. Vol. 16. No. (2): 179-194.
- Solow, R. (1994). A contribute, the theory of economic growth. *Quarterly Journal of economics* 70 (Feb.) 65-94.
- Spellerberg, A. (2001). Framework for the Measurement of social capital in New Zealand, statistics New Zealand. Wellington catalogue No. 01.095.00.
- Squires, G. (1987). The Curriculum beyond school. London: Hodder and Stoughton.
- Stone W. and Hughes J. (2002). Social capital: Empirical meaning and measurement validity. Australian Institute of Family Studies. Research paper No. 27.
- Storberg J. (2002). The evolution of capital theory: A critique of a theory of social capital and implications For HRD. *Human Resource Development Review*: 1 (4): 468-499.
- Then Have, T. T. (1975). *Andragologie in blauwdruk*. Groningen, The Netherlands: Tjeenk willink.
- Van Woerkom, M. (2003). Critical reflection at work: Bridging individual and organizational learning. Netherlands: University of Twente.
- Wilkinson, R. (1996). Unhealthy

societies: the afflictions of
inequality. London: Rutledge.
Wilson, P. A. (1997). Building social

capital: A learning Agenda for the
Twenty First Century: Urban
studies 34 (5-6): 745-60.

پیوست: جدول‌های مربوط به آزمون‌های تعقیبی

فواصل اطمینان ۹۵٪		سطح معنی‌داری	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین (I-J)	دانشگاه محل تحصیل (J)	دانشگاه محل تحصیل (I)	آزمون
کران بالا	کران پایین						
۱۱/۲۴	۵/۶۶	۰/۰۰۰	۱/۱۹	۸/۴۵۶(*)	گیلان	مازندران	Tukey HSD
۱۰/۸۹	۵/۲۵	۰/۰۰۰	۱/۲۰	۸/۷۳۰(*)	گرگان		
-۵/۶۶	-۱۱/۲۴	۰/۰۰۰	۱/۱۹	۸/۴۵۶(*)	مازندران	گیلان	LSD
۲/۸۸	-۳/۶۵	۰/۹۵۹	۱/۳۹	-۰/۳۸۳۴	گرگان		
-۵/۲۵	-۱۰/۸۹	۰/۰۰۰	۱/۲۰	۸/۷۳۱(*)	مازندران	گرگان	
۳/۶۵	-۲/۸۸	۰/۹۵۹	۱/۳۹	۰/۳۸۳	گیلان		
۱۰/۷۹	۶/۱۲	۰/۰۰۰	۱/۱۹	۸/۴۵۶(*)	گیلان	مازندران	
۱۰/۴۲	۵/۷۱	۰/۰۰۰	۱/۲۰	۸/۷۳۱(*)	گرگان		
-۶/۱۲	-۱۰/۷۹	۰/۰۰۰	۱/۱۹	۸/۴۵۶(*)	مازندران	گیلان	
۲/۳۵	-۳/۱۱	۰/۷۸۳	۱/۳۹	-۰/۳۸۳	گرگان		
-۵/۷۱	-۱۰/۴۲	۰/۰۰۰	۱/۲۰	۸/۰۷۳(*)	مازندران	گرگان	
۳/۱۱	-۲/۳۵	۰/۷۸۳	۱/۳۹	۰/۳۸۳	گیلان		

Homogeneous Subsets

Subset for alpha = .05		N	دانشگاه محل تحصیل	
2	1			
	۱۱۱/۱۹۶۱	۳۶۲	دانشگاه گیلان	Tukey HSD(a,b)
	۱۱۱/۵۷۹۵	۳۵۲	دانشگاه گرگان	
۱۱۹/۶۵۲		۷۶۰	دانشگاه مازندران	
۶				
۱/۰۰۰	۰/۹۵۱		Sig.	

فواصل اطمینان ۹۵٪		سطح معنی داری	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین (I-J)	خود را بیشتر به کدام یک از طبقات اجتماعی نزدیک می بینید (J)	خود را بیشتر به کدام یک از طبقات اجتماعی نزدیک می بینید (I)	آزمون
کران بالا	کران پایین						Tukey HSD
-۴/۰۶۹	-۲۵/۶۷	۰/۰۰۲	۳/۹۵	-۱۴/۸۷۲(*)	متوسط رو به پایین	طبقه پایین	
-۵/۰۵۵	-۲۴/۰۳۵	۰/۰۰۰	۳/۴۷	-۱۴/۵۴(*)	متوسط		
-۷/۴۱	-۲۶/۵۸	۰/۰۰۰	۳/۵۰۹	-۱۶/۹۹(*)	متوسط رو به بالا		
-۶/۲۳	-۲۸/۷۴	۰/۰۰۰	۴/۱۱۹	-۱۷/۴۹(*)	طبقه بالا		
۲۵/۶۷	۴/۰۶۹	۰/۰۰۲	۳/۹۵	۱۴/۸۷(*)	طبقه پایین	متوسط رو به پایین	
۶/۱۲۸	-۵/۴۷	۱/۰۰۰	۲/۱۲۳	۰/۳۲۷	متوسط		
۳/۸۲	-۸/۰۸۱	۰/۸۶۶	۲/۱۲۳	-۲/۱۲۶	متوسط رو به بالا		
۵/۷۶	-۱۰/۹۹	۰/۹۱۴	۳/۰۶۷	-۲/۶۱	طبقه بالا		
۶/۱۲	-۵/۴۷	۰/۰۰۰	۳/۴۷	۱۴/۵۴(*)	طبقه پایین	متوسط	
۵/۷۶	-۶/۱۲	۱/۰۰۰	۲/۱۲۳	-۰/۳۲۷	متوسط رو به پایین		
۰/۵۱۲	-۵/۴۲	۰/۱۵۹	۱/۰۸۶	-۲/۴۵	متوسط رو به بالا		
۳/۶۵	-۹/۵۴۴	۰/۷۴۰	۲/۴۱	-۲/۹۴	طبقه بالا		
۲۶/۵۸	۷/۴۱	۰/۰۰۰	۳/۵۰	۱۶/۹۹(*)	طبقه پایین	متوسط رو به بالا	
۸/۰۸۱	-۳/۸۲۷	۰/۸۶۶	۲/۱۸۰	۲/۱۲۶	متوسط رو به پایین		
۵/۴۲۰	-۰/۵۱۲	۰/۱۵۹	۱/۰۸۶	۲/۴۵	متوسط		
۶/۲۴	-۷/۲۲	۱/۰۰۰	۲/۴۶۵	-۰/۴۹۱	طبقه بالا		
۲۸/۷۴	۶/۲۳	۰/۰۰۰	۴/۱۱۹	۱۷/۴۹۱(*)	طبقه پایین	طبقه بالا	
۱۰/۹۹	-۵/۷۶	۰/۹۱۴	۳/۰۶	۲/۶۱	متوسط رو به پایین		
۹/۵۴	-۳/۶۵	۰/۷۴۰	۲/۴۱	۲/۹۴	متوسط		
۷/۲۲	-۶/۲۴	۱/۰۰۰	۲/۴۶	۰/۴۹۱	متوسط رو به بالا		
-۷/۱۱	-۲۲/۶۳	۰/۰۰۰	۳/۹۵	-۱۴/۸۷(*)	متوسط رو به پایین	طبقه پایین	
-۱۰/۱۱	-۲۳/۸۸	۰/۰۰۰	۳/۴۷	-۱۴/۵۴(*)	متوسط		
-۱۰/۱۱	-۲۳/۸۸	۰/۰۰۰	۳/۵۰	-۱۶/۹۹(*)	متوسط رو به بالا		
-۹/۴۰	-۲۵/۵۷	۰/۰۰۰	۴/۱۱	-۱۷/۴۹(*)	طبقه بالا		
۲۲/۶۳	۷/۱۱	۰/۰۰۰	۳/۹۵	۱۴/۸۷	طبقه پایین	متوسط رو به پایین	
۴/۴۹	-۳/۸۳	۰/۸۷۸	۲/۱۲	۰/۳۲۷	متوسط		
۲/۱۴	-۶/۴۰	۰/۳۲۹	۲/۱۸	-۲/۱۲	متوسط رو به بالا		
۳/۳۹	-۸/۶۳	۰/۳۹۴	۳/۰۶۷	-۲/۶۱	طبقه بالا		
۲۱/۳۶	۷/۷۲	۰/۰۰۰	۳/۴۷	۱۴/۵۴(*)	طبقه پایین	متوسط رو به پایین	
۳/۸۳	-۴/۴۹	۰/۸۷۸	۲/۱۲	-۰/۳۲۷	متوسط رو به پایین		
-۰/۳۲۳	-۴/۵۸	۰/۰۲۴	۱/۰۸۶	-۲/۴۵(*)	متوسط رو به بالا		
۱/۷۹	-۷/۶۸	۰/۲۲۳	۲/۴۱	-۲/۹۴	طبقه بالا		
۲۳/۸۸	۱۰/۱۱	۰/۰۰۰	۳/۵۰	۱۶/۹۹(*)	طبقه پایین	متوسط	
۶/۴۰	-۲/۱۴	۰/۳۲۹	۲/۱۸	۲/۱۲	متوسط رو به پایین		
۴/۵۸	۰/۳۲۳	۰/۰۲۴	۱/۰۸	۲/۴۵(*)	متوسط		
۴/۳۴	-۵/۳۲	۰/۸۴۲	۲/۴۶	-۰/۴۹۱	طبقه بالا		
۲۵/۵۷	۹/۴۰	۰/۰۰۰	۴/۱۱	۱۷/۴۹(*)	طبقه پایین	طبقه بالا	
۸/۶۳	-۳/۳۹	۰/۳۹۴	۳/۰۶	۲/۶۱	متوسط رو به پایین		
۷/۶۸	-۱/۷۹	۰/۲۲۳	۲/۴۱	۲/۹۴	متوسط		
۵/۳۲۸	-۴/۳۴۵	۰/۸۴۲	۲/۴۶	۰/۴۹۱	متوسط رو به بالا		

LSD

Homogeneous Subsets

Subset for alpha = .05		N	خود را بیشتر به کدام یک از طبقات اجتماعی نزدیک می بینید؟	
2	1			
	۱۰۰/۴۱۹۴	۳۱	طبقه پایین	Tukey HSD(a,b)
۱۱۴/۹۶۴۸		۷۶۷	متوسط	
۱۱۵/۲۹۲۱		۸۹	متوسط رو به پایین	
۱۱۷/۴۱۹۰		۵۰۶	متوسط رو به بالا	
۱۱۷/۹۱۰۴		۶۷	طبقه بالا	
۰/۸۶۱	۱/۰۰۰		Sig.	

فواصل اطمینان ۹۵٪	سطح معنی داری	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین (I-J)	رشته تحصیلی در گروه آموزشی (J)	رشته تحصیلی در گروه آموزشی (I)	آزمون
کران بالا	کران پایین					
۳/۳۴۶	-۲/۸۵۴	۰/۹۲۱	۱/۵۰۱	۱/۲۴۶	علوم انسانی و اجتماعی	Tukey HSD
۵/۴۲۰	-۱/۳۹۷	۰/۴۹۰	۱/۲۴	۲/۰۱۱	علوم کشاورزی	
۹/۰۵۱	۱/۰۷۶	۰/۰۰۵	۱/۴۵۹	۵/۰۶۴(*)	علوم پایه	
-۴/۷۵	-۲۱/۴۰۰	۰/۰۰۰	۳/۰۴۶	-۱۳/۰۷۸(*)	هنر	
۲/۸۵۴	-۵/۳۴۶	۰/۹۲۱	۱/۵۰۱	-۱/۲۴۶	علوم انسانی و اجتماعی	
۴/۸۰۱	-۳/۲۷۰	۰/۹۸۶	۱/۴۷۷	۰/۷۶۵	علوم کشاورزی	
۸/۳۵	-۰/۷۱۷	۰/۱۴۶	۱/۶۶۰	۳/۸۱۷	علوم پایه	
-۵/۷۲	-۲۲/۹۲	۰/۰۰۰	۳/۱۴۷	-۱۴/۳۲۵(*)	هنر	
۱/۳۹	-۵/۴۲	۰/۴۹۰	۱/۲۴۸	-۲/۰۱۱	علوم انسانی و اجتماعی	
۳/۲۷۰	-۴/۸۰	۰/۹۸۶	۱/۴۷۷	-۰/۷۶۵	فنی و مهندسی	
۶/۹۷۳	-۰/۸۶۹	۰/۲۱۰	۱/۴۳۵	۳/۰۵۲	علوم پایه	
-۶/۸۰۰	-۲۳/۳۸	۰/۰۰۰	۳/۰۳۵	-۱۵/۰۹۰(*)	هنر	
۱/۳۹۷	-۵/۴۲	۰/۴۹۰	۱/۲۴	-۲/۰۱۱	علوم انسانی و اجتماعی	
۳/۲۷۰	-۴/۸۰۱	۰/۹۸۶	۱/۴۷۷	-۰/۷۶۵	فنی و مهندسی	
۶/۹۷۳	-۰/۸۶۹	۰/۲۱۰	۱/۴۳۵	۳/۰۵۲	علوم پایه	
-۶/۸۰۰	-۲۳/۳۸	۰/۰۰۰	۳/۰۳۵	-۱۵/۰۹۰(*)	هنر	
-۱/۰۷۶	-۹/۰۵۱	۰/۰۰۵	۱/۴۵	-۵/۰۶۴(*)	علوم انسانی و اجتماعی	
۰/۷۱۷	-۸/۳۵	۰/۱۴۶	۱/۶۶	-۳/۸۱	فنی و مهندسی	
۰/۸۶۹	-۶/۹۷	۰/۲۱۰	۱/۴۳	-۳/۰۵۲	علوم کشاورزی	
-۹/۵۹	-۲۶/۶۸	۰/۰۰۰	۳/۱۲	-۱۸/۱۴۲(*)	هنر	
۱/۴۰۰	۴/۷۵۷	۰/۰۰۰	۳/۰۴۶	۱۳/۰۷۸۱(*)	علوم انسانی و اجتماعی	
۲/۹۲۲	۵/۷۲۷	۰/۰۰۰	۳/۱۴۷	۱۴/۳۲۵(*)	فنی و مهندسی	
۳/۳۸۰	۶/۸۰۰	۰/۰۰۰	۳/۰۳۵	۱۵/۰۹۰(*)	علوم کشاورزی	

فواصل اطمینان ۹۵٪		سطح معنی داری	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین (I-J)	رشته تحصیلی در گروه آموزشی (J)	رشته تحصیلی در گروه آموزشی (I)	آزمون
۶/۶۸۶	۹/۵۹۸	۰/۰۰۰	۳/۱۲۸	۱۸/۱۴۲۹(*)	علوم پایه		LSD
۴/۱۹۱	-۱/۶۹۸	۰/۴۰۷	۱/۵۰۱	۱/۲۴۶	فنی و مهندسی	علوم انسانی و اجتماعی	
۴/۴۶۰	-۰/۴۳۶	۰/۱۰۷	۱/۲۴۸	۲/۰۱۱	علوم کشاورزی		
۷/۹۲۷	۲/۲۰۰	۰/۰۰۱	۱/۴۵۹	-۵/۰۶۴(*)	علوم پایه		
۷/۱۰۲	-۱۹/۰۵۵	۰/۰۰۰	۳/۰۴۶	۱۳/۰۷۸(*)	هنر		
۱/۶۹۸	-۴/۱۹۱	۰/۴۰۷	۱/۵۰۱	-۱/۲۴۶	علوم انسانی و اجتماعی	فنی و مهندسی	
-۳/۶۶۴	-۲/۱۳۳	۰/۶۰۵	۱/۴۷۷	۰/۷۶۵	علوم کشاورزی		
۷/۰۷۵	۰/۵۶۰	۰/۰۲۲	۱/۶۶	۳/۸۱۷(*)	علوم پایه		
۸/۱۵۰	-۲۰/۴۹۹	۰/۰۰۰	۳/۱۴۷	-۱۴/۳۲۵(*)	هنر		
۰/۴۳۶	-۴/۴۶۰	۰/۱۰۷	۱/۲۴۸	-۲/۰۱۱۸	علوم انسانی و اجتماعی		
۲/۱۳۳	-۳/۶۶۴	۰/۶۰۵	۱/۴۷۷	-۰/۷۶۵	فنی و مهندسی		
۵/۸۶۸	۰/۲۳۵	۰/۰۳۴	۱/۴۳۵	۳/۰۵۲۳(*)	علوم پایه		
۹/۱۳۶	-۲۱/۰۴۴	۰/۰۰۰	۳/۰۳۵	-۱۵/۰۹۰(*)	هنر		
۲/۲۰۰	-۷/۹۲۷	۰/۰۰۱	۱/۴۵۹	-۵/۰۶۴(*)	علوم انسانی و اجتماعی	علوم پایه	
-۰/۵۶۰	-۷/۰۷۵	۰/۰۲۲	۱/۶۶۰	-۳/۸۱۷(*)	فنی و مهندسی		
-۰/۲۳۵	-۵/۸۶۸	۰/۰۳۴	۱/۴۳۵	-۳/۰۵۲(*)	علوم کشاورزی		
۲/۰۰۶	-۲۴/۲۷۹	۰/۰۰۰	۳/۱۲۸	-۱۸/۱۴۲(*)	هنر		
۹/۰۵۵	۷/۱۰۲	۰/۰۰۰	۳/۰۴۶	۱۳/۰۷۸(*)	علوم انسانی و اجتماعی	هنر	
۰/۴۹۹	۸/۱۵۰	۰/۰۰۰	۳/۱۴۷	۱۴/۳۲۵(*)	فنی و مهندسی		
۱/۰۴۴	۹/۱۳۶	۰/۰۰۰	۳/۰۳۵	۱۵/۰۹۰(*)	علوم کشاورزی		
۴/۲۷۹	۱۲/۰۰۶	۰/۰۰۰	۳/۱۲۸	۱۸/۱۴۲(*)	علوم پایه		

Homogeneous Subset

Subset for alpha = .05		N	رشته تحصیلی در گروه آموزشی	
2	1			
	۱۱۲/۰۰۰	۲۷۰	علوم پایه	Tukey HSD(a,b)
	۱۱۵/۰۵۳	۴۷۸	علوم کشاورزی	
	۱۱۵/۸۱۸	۲۴۷	فنی و مهندسی	
	۱۱۷/۰۶۱	۴۳۷	علوم انسانی و اجتماعی	
۱۳۰/۱۴۹		۴۲	هنر	
۱/۰۰۰	۰/۱۶۶		Sig.	